

KATA GANDA SEMU DALAM DIALEK MELAYU SARAWAK (DMS) SEMU REDUPLICATION IN SARAWAK MALAY DIALECT

Salbia Hassan

Centre for Language Studies, Universiti Malaysia Sarawak
hsalbia@cls.unimas.my

Abstrak

Penggandaan merupakan salah satu proses morfologi yang berlaku dalam dialek Melayu Sarawak (DMS). Terdapat beberapa kategori kata ganda menurut beberapa ahli bahasa seperti gandaan asal dan gandaan penuh (Abdullah Hassan, 2006; Arbak Othman, 1981; Asmah Omar, 1982; Nik Safiah Karim, 1993; Zaharani Ahmad, 2007). Salah satu daripada jenis kata ganda berkenaan ialah kata ganda semu. Justeru, kertas kerja ini akan memaparkan proses penggandaan semu dalam DMS dengan membincangkannya berdasarkan empat kelas kata utama iaitu kelas kata kerja, kelas kata nama, kelas kata adjektif dan kata keterangan. Data lapangan daripada lapan informan dari Saratok dan dua dari Kuching akan dianalisis secara deskriptif berdasarkan penggunaan kata ganda semu ini dalam ayat DMS. Penelitian awal mendapati kewujudan kata ganda semu dalam ayat DMS mengkhusus dalam situasi yang tertentu sahaja dan terdapat juga kata ganda semu ini hanya merujuk perkara yang tetap. Dapatan juga menepati konsep kata ganda semu yang dicadangkan oleh Lee Lai Foon dan Raja Masittah Raja Ariffin (2007) berbanding sebagai sebahagian daripada kata ganda penuh dan kata ganda asal dalam kajian-kajian lain. Kata ganda semu dalam DMS banyak persamaan dengan bahasa Melayu tetapi perbezaan utamanya ialah terdapatnya keterbatasan kata ganda semu dalam kelas kata nama.

Kata kunci: Kata ganda semu, Dialek Melayu Sarawak

Abstract

Reduplication is one of morphological processes which occur in Sarawak Malay Dialect (DMS). There are different types of reduplication according to linguists such as origin reduplication (gandaan asal) and full reduplication (gandaan penuh) (Abdullah Hassan, 2006; Arbak Othman, 1981; Asmah Omar, 1982; Nik Safiah Karim, Farid M. Onn, Hashim Musa, & Abdul Hamid Mahmood, 1993; Zaharani Ahmad, 2007). Semu reduplication is one of the types. This article examines reduplication process in DMS based on four word classes, namely, verbs, nouns, adjectives and adverbs. Field data from eight informants from Saratok and two in Kuching were analysed for usage of semu reduplication in DMS sentences using the descriptive method. The analysis revealed that semu reduplication occurs in the four word classes although the productivity of such morphological processes is constrained. The results concur with the concept of semu reduplication proposed by Lee and Raja Masittah Raja Ariffin (2007), rather than reduplication being a part of origin reduplication in others study. The semu reduplication in DMS has some semblance to bahasa Melayu but the main difference is that the noun class is very limited under this reduplication.

Keywords: semu reduplication, Sarawak Malay dialect

Pengenalan

Dialek Melayu Sarawak (DMS) merupakan salah satu daripada cabang dialek-dialek Melayu di Malaysia yang dituturkan secara meluas oleh masyarakat Melayu di Sarawak. Dialek ini juga digunakan oleh kaum-kaum lain di Sarawak khususnya dalam interaksi di tempat-tempat awam seperti di kedai-kedai, majlis-majlis rasmi dan tidak rasmi. Justeru, DMS sangat penting bagi komunikasi harian untuk masyarakat di Sarawak. Dalam penggunaan harian, banyak kosa kata tertentu yang digunakan. Kosa kata DMS diperkaya melalui beberapa proses pembentukan kata seperti pengimbuhan, penggandaan dan peminjaman. Dalam kajian ini, penulis hanya menumpukan kepada salah satu proses pembentukan kata dalam DMS iaitu proses penggandaan yang difokuskan pada penggandaan semu.

Walaupun telah banyak ahli bahasa seperti Asmah Omar (2009), Arbak Othman (1985), Abdullah Hassan (2006), dan Nik Safiah Karim, Farid M. Onn, Hashim Musa dan Abdul Hamid Mahmood (1997) melakukan kajian terhadap kata ganda, setiap ahli bahasa itu mempunyai pandangan yang tidak sama terhadap kata ganda, khususnya dari segi kategori bentuknya. Dalam kajian Asmah Omar (2009), kata ganda bahasa Melayu dibahagikan kepada sembilan bentuk; Arbak Othman (1985) pula membahagikannya kepada dua bentuk utama; manakala Abdullah Hassan (2006) membahagikannya kepada lima bentuk utama; dan Nik Safiah Karim et al. (1997) membahagikannya kepada tiga bentuk utama sahaja (Zaidi Ismail, Noresah Baharom, Ibrahim Ahmad, & Rusli Abd Ghani, 2008). Walaupun berbeza dari segi kategori bentuk tersebut, aspek kata ganda yang dilihat masih mempunyai persamaan.

Lee and Raja Masittah Raja Arrifin (2007, p. 6), mentakrifkan kata ganda semu sebagai bentuk kata yang terhasil dengan menggandakan kata dasar. Jika digandakan, kata selapis berkenaan mungkin tidak membawa sebarang makna (misalnya *kanak dan *biri) atau membawa maksud lain (misalnya 'undang' yang bermaksud 'jemput' an agar yang bermaksud 'supaya'. Penggandaan kata ganda semu berfungsi menerbitkan kata nama untuk manusia (kanak-kanak), haiwan (biri-biri, anai-anai) atau benda (agar-agar). Kata ganda semu yang sedemikian harus dikekalkan bentuk asalnya walaupun dinyatakan dalam bentuk majmuk seperti tiga ekor labi-labi (*tiga ekor labi), sepasang rama-rama (*sepasang rama) dan sekumpulan kanak-kanak (*sekumpulan kanak).

Perbincangan mengenai kata ganda ditelaah dengan terperinci dalam kajian Zaidi et al. (2008). Dalam kajian ini, beliau meneliti kata ganda berdasarkan data korpus yang membahagikan kata ganda kepada dua, iaitu kata ganda tulen dan kata ganda semu. Kata ganda tulen merangkumi kata ganda penuh, kata ganda separa, kata ganda berentak dan kata ganda berimbuhan. Manakala kata ganda semu terdiri daripada semu biasa, semu berentak, semu berimbuhan dan semu berimbuhan asal (jati). Zaidi et al. (2008) menjelaskan kata ganda semu ialah kata yang kelihatan seperti kata ganda. Kata ini hanya terdapat dalam bentuk gandaan, dan sekiranya tidak digandakan kata ini tidak mempunyai makna atau maknanya berlainan sama sekali dengan bentuk yang digandakan. Kedua-dua unsur yang membentuknya merupakan kata dasar dan satuan kata yang utuh. Dalam bahasa Melayu, kata ganda semu juga dikenali dengan istilah kata ganda asal.

Kajian kata ganda dalam DMS telah dilakukan oleh Hamidah Abdul Wahab, Wan Robiah Meor Osman dan Mohammad Hossin (2009) yang memfokus kepada jenis-jenis kata ganda dalam dialek ini. Dalam kajian ini, Hamidah Abdul Wahab et al. (2009) memerihalkan kata ganda dalam DMS berdasarkan jenisnya, iaitu penggandaan penuh atau seluruh kata, penggandaan berentak dan penggandaan berimbuhan. Kajian ini juga ada menyentuh tentang kata ganda semu dalam DMS yang dikategorikan sebagai penggandaan kata khusus. Kajian Hamidah Abdul Wahab et al. (2009) mendapati penggunaan kata ganda semu dalam

DMS agak terbatas dengan hanya menampilkan 6 data iaitu *purak-purak*, *abu-abu*, *alang-alang*, *kurak-kurak*, *semek-semek*, *lat-lat* dan *empak-empak*. Kata ganda semu yang diberikan lebih kepada kata nama. Penelitian pengkaji mendapati, bentuk yang diberikan mempunyai variasi penyebutan berdasarkan kawasan penuturnya. Contohnya, di Daerah Saratok, *purak-purak* (pura-pura) tidak disebut sedemikian sebaliknya disebut *eksen*, *kuṛak-kuṛak* (kura-kura) disebut *kuṛak*, dan *empak-empak* (labah-labah) disebut nempak. Justeru, kajian ini masih diperlukan untuk menambah maklumat berkenaan kata ganda semu dalam DMS.

Metodologi Kajian

Perbincangan ini memanfaatkan data kajian lapangan bersumberkan lapan informan dari Kampung Melango Lama dan Kampung Tanjung Saratok dan dua informan dari Kampung Lintang, Petra Jaya Kuching. Seterusnya, data ini dianalisis berdasarkan pemerian kata ganda oleh Nik Safiah Karim et al. (1997), Asmah Hj Omar (2009), Abdullah Hassan (2006), Lee dan Raja Masittah Raja Arrifin (2007) dan Zaidi et al. (2008). Kata ganda yang difokuskan dalam tulisan ini ialah kata ganda semu dan akan dibincangkan berdasarkan kelas katanya yang terdiri daripada kata kerja (KK), kata nama (KN), kata sifat atau adjektif (KS) dan kata keterangan atau adverba (Kk). Setiap kata ganda semu ini dianalisis berdasarkan penggunaannya dalam ayat DMS.

Dapatan dan Perbincangan

Berdasarkan analisis terhadap kata ganda, didapati pendapat penahu-penahu bahasa Melayu berbeza berhubung konsep kata ganda semu. Berdasarkan kajian-kajian penahu yang disebutkan di atas, hanya dalam tulisan Lee dan Raja Masittah Raja Arrifin (2007) dan Zaidi et al. (2008) telah membincangkan kata ganda semu secara terperinci. Justeru, kajian ini banyak menggunakan perincian yang terdapat dalam kedua-dua tulisan berkenaan.

Kata ganda semu menurut Lee dan Raja Masittah Raja Arrifin (2007, p. 6) ialah bentuk kata yang terhasil dengan menggandakan kata dasar. Jika tidak digandakan, kata selapis berkenaan mungkin tidak membawa makna, misalnya *kanak dan *biri ataupun membawa maksud lain seperti undang bermaksud jemput dan agar yang bermaksud supaya.

Dalam kajian ini penulis akan membincangkan aspek kata ganda semu dalam DMS yang dilihat sebagai salah satu daripada kata ganda yang tersendiri dan bukan diletakkan sebahagian daripada kata ganda penuh. Jadi, dalam DMS, jenis-jenis penggandaan melibatkan lima jenis penggandaan iaitu penggandaan penuh, penggandaan berima, penggandaan berimbuan, penggandaan suku kata dan pengimbuhan semu. Kajian ini juga akan melihat penggunaan kata ganda semu dalam ayat-ayat tertentu dengan membahagikannya kepada kelas kata nama, kata kerja, kata sifat dan kata keterangan (adverba).

Kata Ganda Semu Kata Nama

Kata nama ialah subgolongan kata benda yang boleh berfungsi pada subjek dan objek ayat. Dari segi makna, kata nama ialah kata yang merujuk kepada sesuatu, baik yang bernyawa atau tak bernyawa, konkrit atau abstrak (Asmah Hj Omar, 2009, p. 30). Berdasarkan data kajian, kata ganda semu bagi kata nama agak terbatas digunakan dalam DMS. Hal ini kerana, kata ganda semu tidak disebut secara gandaan dalam DMS, khususnya bagi kebanyakan kata

nama. Contohnya, bagi 'rama-rama' disebut *kelebaɣ*, 'kura-kura' disebut *kuɣak*, 'labi-labi' disebut *labi*, 'kunang-kunang' disebut *pelepat* dan 'layang-layang' disebut *gudi*. Oleh sebab itu, kata ganda semu bagi kata nama agak terbatas. Berikut merupakan kata ganda semu kata nama dalam ayat DMS.

- a. *Kayu ya dimakan ane-ane.*
(Kayu itu dimakan anai-anai.)
- b. *Mahal gilak ɣega oboɣ-oboɣ kat kede ya.*
(Mahal sangat harga obor-obor di kedai itu.)
- c. *Apa ole-ole kitak daɣi pengilan?*
(Apa oleh-oleh awak dari kenduri?)
- d. *Angan-angan kitak tok nang tinggi gilak!*
(Angan-angan awak ni, memang tinggi sangat!)

Berdasarkan contoh ayat tersebut, didapati kata ganda semu dalam kategori kata nama menyamai kosa kata dalam bahasa Melayu. Hanya terdapat perbezaan dari segi penyebutan misalnya 'anai-anai' menjadi *ane-ane* kerana dalam DMS diftong /ai/ akan mengalami proses pemonoftongan. Oleh itu 'anai-anai' disebut *ane-ane*. Kata ganda semu kategori kata nama ini juga mesti digandakan untuk membawa makna kepada ayat berkenaan. Bagi kata *agaɣ-agaɣ*, juga sama, iaitu perlu digandakan untuk membawa makna yang gramatis. Sekiranya tidak digandakan, kata tersebut tidak memberi makna dalam DMS kerana perkataan *agaɣ tidak wujud dalam DMS sebaliknya dalam bahasa Melayu, boleh membawa maksud supaya.

Kata Ganda Semu Kata Kerja

Nik Safiah Karim et al. (1997, p. 139) mendefinisikan kata kerja sebagai perkataan yang menjadi inti bagi binaan atau konstruksi frasa kerja. Frasa kerja terdiri daripada kata kerja yang boleh disertai beberapa unsur lain seperti kata bantu, objek, pelengkap, ayat komplemen, dan keterangan. Dalam DMS, kata ganda semu dalam kategori kata kerja didapati lebih banyak digunakan. Biasanya, kata ganda semu kategori kata kerja menjadi inti bagi sesebuah ayat DMS. Contoh ayat yang menggunakan kata ganda semu dalam kategori kata kerja ditunjukkan dalam ayat berikut:

- a. *Sik boh kayo-kayo mun aɣi dah bahaɣi.*
(Jangan merayau-rayau jika hari sudah petang.)
- b. *Lingo-lingo bapaknya daɣi tadik.*
(Menoleh-noleh ayahnya dari tadi.)
- c. *Gelik kamek nangga lepeh ya kayap-kayap kat sia.*
(Geli saya lihat lipas itu merayap-rayap di situ.)
- d. *Oh tedah, kuɣit-kuɣit molah keja ya sik lekak-lekak juak!*
(Oh kasihannya, asyik/ teliti buat kerja tak siap-siap jua!)

Berdasarkan contoh-contoh ayat di atas, memang jelas bahawa kata-kata tersebut perlu digandakan untuk mengelak salah faham dari segi maknanya. Sekiranya perkataan *kayo* tidak digandakan, maka akan membawa makna *kaya* dalam DMS. Begitu juga perkataan *lingo*, akan membawa maksud *telinga*, dan *kayap* bermaksud *penyakit kayap*. Kata ganda semu juga membawa maksud kata dasar seperti *kuɣit-kuɣit*. Tidak bermakna

sekiranya perkataan ini hadir sebagai *ku^{rit}. Sekiranya hadir secara sendirian, maka perkataan tersebut tidak membawa makna seperti contoh lain berikut:

- a. igo[?]-igo[?] Mak limah ke kede ya.
(Lenggang-lenggang Mak Limah ke kedai itu)
- b. Mun kitak pegi kelas, iboh lat-lat macam tok!
(Kalau awak pergi kelas, jangan selang-seli seperti ini!)
- c. Nya suka molah keja lekang-lekang macam tok!
(Dia suka membuat kerja separuh jalan seperti ini!)

Dalam ayat (a) di atas, kata *igo[?]* perlu digandakan untuk memberikan maksud yang jelas bagi ayat ini iaitu *lenggang-lenggang*. Sekiranya perkataan-perkataan ini wujud sendirian sebagai **igo[?]*, *lat, dan *lekang, maka tiada makna bagi perkataan ini.

Kata Ganda Semu Kata Sifat

Kata sifat ialah subgolongan daripada golongan kata karyaan. Sekiranya dilihat dari segi fungsinya dalam ayat, kata sifat mempunyai persamaan dengan kata kerja tak transitif dalam erti kata kedua-duanya tidak mengambil objek. Bagaimanapun, kata sifat mempunyai penambah sendiri, demikian juga kata kerja. Di samping itu, kata sifat boleh memasuki skala perbandingan sedangkan kata kerja tidak (Asmah Hj Omar, 2008, p. 165). Takrifan Asmah untuk kata sifat begitu jelas dan terperinci. Namun, bagi tujuan kajian ini, kata sifat merujuk kepada konsep asas sahaja. Menurut Nik Safiah Karim et al. (1997, p. 213), kata adjektif atau kata sifat boleh dikenal pasti dan dibezakan daripada kata nama atau kata kerja dengan cirinya yang boleh didahului atau diikuti oleh kata penguat. Dalam konteks kata ganda semu kategori kata sifat, kata penguat tidak boleh hadir mendahului ataupun mengikuti kata sifat. Berikut merupakan contoh ayat bagi kata ganda semu kategori kata sifat dalam DMS.

- a. Bait-bait ngembak barang ya!
(Hati-hati membawa barang itu!)
- b. Perut kamek rasa semek-semek ajak.
(Perut saya rasa memulas-mulas sahaja.)
- c. ændik-ændik mbiak ya kenak ujan.
(Menggigil-gigil budak itu kena hujan.)
- d. Usei-usei molah keja ya!
(Perlahan-lahan membuat kerja itu!)

Berdasarkan empat contoh ayat yang menggunakan kata ganda semu kategori kata sifat di atas, didapati kata-kata ini tidak bermakna sekiranya berdiri sendiri. Contohnya, kata *semek, *usei dan *ændik. Manakala, bagi perkataan *bait-bait*, sekiranya tidak digandakan menjadi *bait* akan membawa maksud yang lain dan tidak sesuai dengan konteks ayat tersebut yakni akan membawa makna 'baik' atau 'sembuh' dalam DMS. Banyak lagi kata ganda semu dalam kategori kata sifat antaranya *kempang-kempis* (cungap-cungap), *luak-luwe* (mual), *kelang-kelus* (mundar-mandir) dan *was-was*.

Kata Ganda Semu Kata Keterangan/Adverba

Kata adverba ialah kata yang berfungsi pada ajung ayat dalam struktur Subjek-Predikat-Objek-Ajung (Asmah Hj Omar, 2009, p. 202). Abdullah Hassan (2006, p. 168) menerangkan kata adverba sebagai perkataan, frasa atau klausa yang menerangkan kata, frasa dan klausa kerja, adjektif dan adverba sendiri. Dalam DMS, bentuk kata adverba tidaklah begitu banyak berbanding dalam bahasa Melayu. Pengkaji akan menggunakan kedua-dua istilah ini dengan mengambil kira tulisan daripada S.T Alisjahbana. S.T Alisjahbana memberikan istilah kata keterangan kepada kata adverba, dan istilah frasa keterangan kepada frasa adverba dan kalimat keterangan kepada klausa adverba (Abdullah Hassan, 2006, p. 168). Dari segi fungsi, kata adverba menerangkan kata kerja, kata adjektif dan kata adverba lain dan perkataan-perkataan yang menerangkan cara atau keadaan sesuatu kata kerja dan kata adjektif itulah yang dipanggil kata adverba (Abdullah Hassan, 2006). Definisi ini akan digunakan untuk menganalisis kata ganda semu adverba atau keterangan dalam DMS. Perhatikan contoh ayat berikut:

- a. *Kenak barang diembaknya cebe^x-cebe^x?*
(Kenapa barang yang dibawanya berjuntaian?)
- b. *isa[?]-isa[?] mbiak ya nangis.*
(Terisak-isak budak itu menangis)
- c. *Pagi tek, kojoi-kojoi mak nya datang sitok.*
(Pagi tadi, tiba-tiba maknya datang sini)
- d. *Apahal kitak egeh-egeh kat sitok?*
(Apa hal awak terhegeh-hegeh kat sini?)

Keempat-empat ayat tersebut menggunakan kata ganda semu adverba kerana telah menerangkan cara atau keadaan kata kerja. Misalnya, dalam ayat (a), telah menerangkan keadaan barang yang dibawa dalam keadaan *cebe^x-cebe^x* (berjuntaian), manakala dalam ayat (b) menerangkan keadaan kanak-kanak yang menangis *isa[?]-isa[?]* (teresak-esak). Ayat (c) pula menerangkan keadaan seorang ibu yang datang secara *kojoi-kojoi* (tiba-tiba). Sekiranya perkataan ini tidak digandakan sebagai *kojoi* sahaja, maka maksudnya akan berbeza (mati, bahasa kasar) dan di luar konteks ayat tersebut.

Kesimpulan

Berdasarkan perbincangan yang telah dilakukan, didapati kata ganda semu dalam DMS mempunyai persamaan di samping wujudnya sedikit perbezaan dengan kata ganda semu dalam bahasa Melayu. Dari segi kategorinya, dapatan pengkaji selari dengan konsep kata ganda semu menurut Lee dan Raja Masittah Raja Ariffin (2007). Berdasarkan kajian ini juga, pengkaji mendapati kata ganda semu merupakan salah satu daripada kata ganda dalam DMS. Hal ini dilihat berbeza dengan kajian dan tulisan penyelidik-penyelidik sebelum ini yang kurang menyentuh tentang kata ganda semu kerana dalam penemuan penyelidik-penyelidik ini, kata ganda semu merupakan sebahagian daripada kata ganda penuh atau asal. Penggunaan kata ganda semu dalam DMS berdasarkan kelas kata juga didapati boleh hadir dalam kata kerja, kata nama, kata sifat dan kata keterangan walaupun dari segi produktiviti adalah terbatas.

Rujukan

- Abdullah Hassan. (2006). *Morfologi*. Kuala Lumpur, Malaysia: PTS Professional Publishing Sdn. Bhd.
- Arbak Othman. (1981). *Tatabahasa bahasa Malaysia*. Kuala Lumpur, Malaysia: Sarjana Enterprise.
- Arbak Othman. (1985). *Mengajar tatabahasa*. Kuala Lumpur, Malaysia: Dewan Bahasa dan Pustaka, Kementerian Pelajaran Malaysia.
- Asmah Hj. Omar. (1982). *Nahu Melayu mutakhir edisi kedua*. Kuala Lumpur, Malaysia: Dewan Bahasa dan Pustaka
- Asmah Hj. Omar. (2009). *Nahu Melayu mutakhir edisi kelima*. Kuala Lumpur, Malaysia: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Hamidah Abdul Wahab, Wan Robiah Meor Osman, & Mohammad Hossin. (2009). Kata ganda dalam dialek Melayu Sarawak. *Prosiding Seminar Kebangsaan Linguistik SKALi*, Pusat Pengajian Bahasa dan Linguistik, Universiti Kebangsaan Malaysia.
- Lee, L. F., & Raja Masittah Raja Ariffin. (2007). *Petunjuk bahasa*. Kuala Lumpur, Malaysia: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Nik Safiah Karim, Farid M. Onn, Hashim Musa, & Abdul Hamid Mahmood. (1997). *Tatabahasa dewan edisi baharu*. Kuala Lumpur, Malaysia: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Nik Safiah Karim, Farid M. Onn, Hashim Musa, & Abdul Hamid Mahmood. (1993). *Tatabahasa dewan* (edisi baru). Kuala Lumpur, Malaysia: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Zaharani Ahmad. (2007). *Pembentukan kata ganda separa bahasa Melayu*. Kuala Lumpur, Malaysia: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Zaidi Ismail, Noresah Baharom, Ibrahim Ahmad, & Rusli Abd. Ghani. (2008). Kata ganda bahasa Melayu tinjauan bentuk berdasarkan korpus. *Siri Monograf Penyelidikan Bahasa*. Kuala Lumpur, Malaysia: Dewan Bahasa dan Pustaka.